

Η κρίση της νεωτερικής γνώσης

του Peter Alheit

Μετάφραση: Δημήτρης Δημούλης

(σελ. 167-175)

Ο Max Weber δεν είναι ένας τυχαίος μάρτυρας για τη μακρά ιστορία της «δυσφορίας στη νεωτερικότητα» (Berger/Kellner). Ο σκεπτικισμός του για τον περιορισμένο χαρακτήρα της νεωτερικής γνώσης και η συνηγορία του για επίδειξη μέγιστης συγκράτησης στη διατύπωση επιστημονικών αξιολογικών κρίσεων -που συχνά ερμηνεύθηκε εσφαλμένα ως κριτήριο καλής ποιότητας της επιστημονικής εργασίας- αποτελούν μια πρόκληση για τη νεωτερική σκέψη. Ο Weber υποστήριξε το 1919 στη διάσημη διάλεξή του «Επιστήμη ως επάγγελμα» την έκτοτε διατυπωθείσα σε πολλές παραλλαγές θέση ότι ο επιστήμονας οφείλει να ερευνά το *Είναι* και όχι το *Δέον* είναι, διότι είναι δάσκαλος των πραγματικών γεγονότων και όχι προφήτης ή δημαγωγός. Ο Weber εκφώνησε αυτόν τον ακαδημαϊκό λόγο σε μια συγκυρία, η οποία χαρακτηριζόταν από τον πρόσφατο τερματισμό του πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Και σ' αυτό τον πόλεμο πολλοί συναδελφοί του -θεολόγοι, φιλόσοφοι, ιστορικοί και νομικοί- δεν είχαν αφήσει καμιά ευκαιρία ανεκμετάλλευτη προκειμένου να εξυμνήσουν από καθέδρας τις ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις της Γερμανίας του Γουλιέλμου και να δικαιολογήσουν αυτόν τον ιστορικά άδικο πόλεμο και τις ανείπωτες θυσίες που επέβαλε. Η συγκράτηση του επιστήμονα σε πολιτικά ζητήματα ή, γενικότερα, σε «ζητήματα αξιολογικών κρίσεων» εμφανιζόταν λοιπόν ως μια άμεση προδηλότητα.

Βεβαίως η θέση του Weber δεν αποτελούσε αντανakλαστική αντίδραση στη θλιβερή στάση των επιστημόνων της εθνογερμανικής παράταξης απέναντι στις αθλιότητες του πολέμου. Είναι γνωστό -και έχει αποτελέσει επανειλημμένα αντικείμενο αντιπαραθέσεων των μελετητών του Weber με αναφορά στην εναρκτήρια παράδοσή του στο Freiburg το 1895¹-, ότι ο Weber δεν βρισκόταν πολύ μακριά από αυτή την πολιτική τοποθέτηση. Γνωρίζουμε επίσης

1. Εδώ πρέπει να παραπέμψουμε κυρίως στην ιδιαίτερα χρήσιμη μελέτη του Wolfgang J. Mommsen, *Max Weber und die deutsche Politik 1880-1920*, Tübingen 1959 (για τη συζήτηση αυτής της προβληματικής βλ. Peter Alheit, *Das «Areligiöse» im Denken Max Webers. Eine religionsphilosophische Studie zum Problem der Ethik bei Max Weber*, Marburg 1971, σ. 133 επ.

ότι ανέπτυξε τη «θέση περί αξιολογικής ουδετερότητας» ήδη το 1904 στις αναλύσεις του για την «'αντικειμενικότητα' της γνώσης των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνικής πολιτικής». Η «σύντηξη», όπως έγραφε, μεταξύ Είναι και Δέοντος είναι, δεν φαινόταν απαράδεκτη μόνον από την πλευρά της θεωρίας της επιστήμης. Κατά την άποψή του έπρεπε να απορριφθεί για ηθικούς λόγους αρχής:

«Ο λόγος για τον οποίο με κάθε ευκαιρία στρέφομαι με εξαιρετική οξύτητα, και ίσως και με κάποια πεζότητα, εναντίον της σύντηξης του Δέοντος είναι με το Είναι, δεν έγκειται στο ότι υποτιμώ τα δεοντικά ζητήματα. Συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο: Δεν μπορώ να ανεχθώ τα προβλήματα παγκοσμίου σημασίας, μεγίστης ιδεατής εμβέλειας, υπό μια έννοια τα ύψιστα προβλήματα, τα οποία μπορεί να συγκινήσουν τα ανθρώπινα στήθη, να μετατρέπονται εν προκειμένω σε ένα τεχνικοοικονομικό ζήτημα 'παραγωγικότητας' και να καθίστανται αντικείμενο συζήτησης ενός ειδικού κλάδου...»².

Η επιστήμη και η ηθική αποτελούν για τον Weber ξεχωριστές σφαίρες. Το επίπεδο της γνωστικής-εργαλειακής αντιμετώπισης της πραγματικότητας έχει προφανώς χωρισθεί αμετάκλητα από τα ηθικά-πρακτικά του θεμέλια. Αυτό είναι, σύμφωνα με τον Weber, το τίμημα της κεφαλαιοκρατικής νεωτερικότητας, η συνέπεια της μη αναστρέψιμης «διαδικασίας εξορθολογισμού». Γνωρίζουμε δε ότι ο Weber δεν χαιρέτησε με ενθουσιασμό αυτή την εξέλιξη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η δυσοίωνα διάγνωση για το «ατσάλινο περιβάλλον» της εποχής άφησε πίσω της ίχνη -ιδιαίτερα σε θεωρητικές παραδόσεις με κριτικές απαιτήσεις. Σημάδεψε το έργο του πρώιμου Λούκατς και ένα σημαντικό μέρος των προσπαθειών για διάγνωση της εποχής που έκανε η «σχολή της Φρανκφούρτης», συμπεριλαμβανομένης και της δεύτερης και της τρίτης γενιάς. Ωστόσο το απαισιόδοξο σενάριο κρίσης αποδεικνύεται αμφίσημο. Ο φαινομενικά αναπότρεπτος χαρακτήρας του, τον οποίον ο Weber μυστικοποιεί χαρακτηριστικά με όρους όπως «πεπρωμένο» ή «μοιραία κατάληξη», έχει μια αναγκαία συνέπεια ελάφρυνσης. Καθιστά ανώνυμους τους πρωταγωνιστές αυτής της διαδικασίας και απαλλάσσει βασικά την «επιστήμη» από το να λάβει θέση. Πράγματι μια τέτοια τοποθέτηση εντάσσεται, κατά τον Weber, στο «πεδίο των αξιολογικών κρίσεων και των δηλώσεων πίστης»³. Εκεί όμως κυριαρχεί αυτό που ο ίδιος αποκαλεί ειρωνικά ένα είδος «πολυθειισμού»:

«Οι πολλοί θεοί του παρελθόντος βγαίνουν από τους τάφους τους απομυ-

2. Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, εκδ. Marianne Weber, Tübingen 1924, σ. 419.

3. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, τ. I, Tübingen 1920, σ. 204.

θοποιημένοι, άρα με τη μορφή μη προσωποποιημένων δυνάμεων, και επιδιώκουν να αποκτήσουν εξουσία στη ζωή μας και αρχίζουν ξανά τον αιώνιο αγώνα μεταξύ τους... Γι' αυτούς τους θεούς και για τον αγώνα τους αποφασίζει το πεπρωμένο και οπωσδήποτε όχι η 'επιστήμη'»⁴.

Αυτή η προβληματική κατασκευή του μοιραίου όσο και μη επιδεχόμενου πρόγνωση «αγώνα των απομυθοποιημένων θεών» και της αυτοπεριορισμένης, ενδεχομένως και «αθώας», επιστήμης, δεν στερείται συνεπειών. Έχει επιπτώσεις σε τρεις κατευθύνσεις, οι οποίες καθιστούν ευάλωτες τις αναλύσεις του Weber για την «αξιολογική ουδετερότητα», στις οποίες ο ίδιος απέδιδε μεγάλη σημασία: Πρώτον, οδηγεί σε ένα «διαδικαστικό θετικισμό» με εξωτερικά αποτελέσματα. Δεύτερον, αγνοεί την εμπλοκή της επιστήμης στον «αγώνα των απομυθοποιημένων θεών». Τρίτον, με την λεπτά επεξεργασμένη *μοιρολατρία για τις συνέπειες* παραβλέπει μια ευκαιρία που δίνεται στη σύγχρονη επιστήμη.

1. Ορθότητα αντί αλήθειας ή η κρυφή εξουσία των διαδικασιών

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Weber είναι πεπεισμένος πως η επιστήμη δεν πρέπει να περιλαμβάνει έσχατες αξιολογικές κρίσεις και μόνον εκ του λόγου ότι αυτό υπερβαίνει σημαντικά τις δυνάμεις της. Το «χάρισμα του ορθού Λόγου» ως εγγυητής της αλήθειας έχει πάψει να υπάρχει για τον Weber⁵. Η ισχύς των εσχάτων αξιών είναι ζήτημα προσωπικής απόφασης και όχι πρόβλημα της επιστήμης⁶. Οι δυνατότητες της επιστήμης βρίσκονται σε άλλο επίπεδο. Δεν οφείλει να θεμελιώσει το «αληθινό» με «οριστική έννοια». Μπορεί να πει εάν κάτι είναι «ορθό» από την οπτική της ορθολογικότητας ως προς το σκοπό. Ωστόσο σ' αυτό το επίπεδο οι αποφάνσεις της -που βρίσκονται εντεύθεν των έσχατων αποφάσεων- εξακολουθούν να έχουν καθολικευτική ισχύ:

«Διότι είναι και παραμένει αληθινό ότι μια μεθοδικά εύστοχη επιστημονική διαδικασία απόδειξης στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών πρέπει, εάν θέλει να επιτύχει στο σκοπό της, να αναγνωρισθεί ως ορθή και από έναν Κινέζο...»⁷.

Η κρυφή ερμητικότητα των διαδικασιών, το απαραβίαστο της μεθοδικής ευστοχίας δημιουργούν έναν δικό τους κόσμο: το πεδίο της «καθαρής επιστήμης». Και γι' αυτή την επιστήμη φαίνεται να είναι αδιάφορο το πώς οδηγείται

4. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen 1922, σ. 547 (η τελευταία φράση από την σ. 546).

5. *Wirtschaft und Gesellschaft*, εκδ. Johannes Winckelmann, Köln 1964, σ. 922.

6. Βλ. αναλυτικά Alheit, *Das «Areligiöse»...*, ό.π., σ. 122 επ.

7. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ό.π., σ. 155.

στα αντικείμενα, τα οποία επεξεργάζεται με αδέκαστη ακρίβεια⁸, καθώς και το ποια χρήση θα επιφυλαχθεί στα αποτελέσματα που παράγει. Το ισχυρό σημείο της βρίσκεται στην επικέντρωση σε αυστηρά ορθολογικές διαδικασίες. Και σ' αυτό ακριβώς φαίνεται ότι έγκειται η «αθωότητα» και η αφέλεια της. Μια καθυστερημένη έγερση, όπως στον *Γαλιλαίο* του Brecht, δεν εντάσσεται σ' αυτή την εικόνα της επιστήμης.

Για να γίνουμε ακριβέστεροι: ο Weber δεν ανήκει στους «αφελείς»⁹. Η επιμονή του σε έναν λεπτά επεξεργασμένο διαδικαστικό θετικισμό είναι μάλλον ένας ηττοπαθής αυτοπεριορισμός. Και γι' αυτό μπορεί μάλιστα να δώσει, υπό όρους, δίκαιο στον Τολστόι, ο οποίος υποστηρίζει ότι η επιστήμη «στερείται νοήματος, διότι δεν δίνει καμιά απάντηση στο μόνο σημαντικό για μας ερώτημα: 'Τι πρέπει να κάνουμε; Πώς πρέπει να ζούμε;»¹⁰. Το πεπρωμένο της νεωτερικότητας βρίσκεται, σύμφωνα με τον Weber, στην *αποσύνθεση* εκείνου του Λόγου, ο οποίος περιελάμβανε το Καλό, το Αληθινό και το Ωραίο¹¹. Βρίσκεται στην πραγματοποίηση και την εξαντικειμενίκευση της ορθολογικότητας.

Όταν βεβαίως οι μέθοδοι, οι οποίες καταγράφουν αυτό το αποτέλεσμα της εξέλιξης με αδέκαστη ακρίβεια, κατά κάποιο τρόπο «μονώνουν» την επιστήμη από την ίδια την εξέλιξη, τότε η συλλαμβανόμενη πραγματικότητα αναδιπλασιάζεται μέσω του διαδικαστικού θετικισμού. Αυτός ο κίνδυνος είναι στο σύγχρονο δίκαιο πιο ευδιάκριτος απ' ό,τι σε οποιοδήποτε άλλη όψη προβλημάτων της πορείας της νεωτερικότητας. Αυτή ακριβώς την πλευρά περιέγραψε με εξαιρετική επιμέλεια ο Max Weber. Πράγματι και στο σύγχρονο δίκαιο η ηθικότητα και η νομιμότητα διαχωρίζονται με αυστηρό τρόπο. Και για την αστική ιστορία του δικαίου ισχύει -όπως και για ευρέα πεδία της ιστορίας της σύγχρονης επιστήμης- ότι το «Είναι» και το «Δέον» αποδιαχωρίζονται. Μέχρι και το φυσικό δίκαιο, με το οποίο αρχίζει η διαδικασία δημιουργίας των αστικών κοινωνιών, αυτός ο χωρισμός δεν είναι γνωστός:

«Ουσιαστικό κριτήριο για το νόμιμο από φυσικοδικαιική άποψη είναι η 'φύση' και ο 'ορθός Λόγος'... Το Δέον ισχύει θεωρείται ταυτόσημο με το εν τοις πράγμασι γενικώς και κατά μέσο όρο Υπάρχον. Οι 'κανόνες' που προκύπτουν από τη λογική επεξεργασία νομικών ή ηθικών εννοιών ανήκουν, ακρι-

8. Ο ίδιος ο Weber ασχολείται πάντως επίμονα -ακολουθώντας τον Rickert- με τις «αναγόμενες στην υπερβατολογική λογική προϋποθέσεις» της επιστήμης του (βλ. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ό.π., σ. 180 επ.).

9. Το αξίωμά του για την αξιολογική ουδετερότητα στρέφεται μάλιστα κατά κάποιον τρόπο ακριβώς *εναντίον* μιας τέτοιας αφέλειας.

10. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ό.π., σ. 540.

11. Στο ίδιο, σ. 547.

βώς όπως και οι 'φυσικοί νόμοι', στους γενικά δεσμευτικούς κανόνες,... στους οποίους δεν επιτρέπεται να επιχειρήσει να αντιταχθεί μια έννομη τάξη»¹².

Σύμφωνα με τον Weber το σύγχρονο δίκαιο δεν αντλεί τη νομιμοποίησή του από ουσιαστικές αναφορές, αλλά αποκλειστικά από διαδικασίες, δηλ. από την εγγύηση τήρησης των δικαιικών διατάξεων. Η νομιμοποίηση του μετα-παραδοσιακού δικαίου δεν απαιτεί συνεπώς μια ρητή θεμελίωση εφόσον βασίζεται μόνον «στην πίστη στη νομιμότητα των γραπτά συγκροτημένων τάξεων και στο δικαίωμα διαταγής όσων έχουν ορισθεί από αυτές για την άσκηση της κυριαρχίας»¹³. Η νομιμοποίηση διαλύεται συνεπώς στον λεγκαλισμό.

Η πρόσληψη της βεμπεριανής θεωρίας της νομιμότητας από τον ακραία συντηρητικό δημοσιολόγο Carl Schmitt στη δημοκρατία της Βαϊμάρης αποδεικνύει πού μπορεί να οδηγήσει αυτή η προβληματική αποσύνδεση της νομιμοποίησης του δικαίου από ουσιαστικές συνάψεις δικαιολόγησης. Ο Schmitt περιορίζει πράγματι τη βεμπεριανή «πίστη στη νομιμότητα» σε μια απλή τελετουργία αποδοχής δια βοής¹⁴. Ταυτόχρονα τοποθετεί στην «κενή θέση» των ελλειπουσών συναφειών δικαιολόγησης την κατασκευή μιας «υπερνομιμότητας» των λεγόμενων «παραδημοκρατικών ελίτ»¹⁵. Δεν χρειάζεται μεγάλη φαντασία για να συνδέσει κανείς αυτή τη νομική δικαιολόγηση της «αρχής του Φύρερ» με την πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στον εθνικοσοσιαλισμό¹⁶. Χωρίς τη διττή διαστρέβλωση της αστικής νομικής παράδοσης, δηλ. χωρίς έναν μη αναστοχασμένο διαδικαστικό θετικισμό και χωρίς την κατασκευή της υπερνομιμότητας, δεν θα ήταν νοητή η ασυγχώρητα εγκληματική στάση της δικαιοσύνης στην περίοδο του γερμανικού φασισμού. Βεβαίως χωρίς τη διατήρηση της αρχής της νομιμότητας δεν θα ήταν νοητή ούτε η συνέχεια της δικαιοσύνης στα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Σε αντίθεση με τον Schmitt ο Weber δεν μπορεί να θεωρηθεί βέβαια πρωταγωνιστής αυτής της εξέλιξης. Ωστόσο την προετοίμασε από δομική άποψη.

Ανάλογα με αυτά που διαπιστώσαμε ότι συνέβησαν με το δίκαιο επί εθνικοσοσιαλισμού, θα μπορούσαν να δειχθούν και για την επιστήμη, π.χ. στην περίπτωση της Χιροσίμα. Ο λεγκαλισμός και ο επιστημονισμός είναι στενοί συγγενείς. Αμφότεροι βασίζονται στην ύπαρξή τους σε ένα διαδικαστικό θετικισμό.

12. *Wirtschaft und Gesellschaft*, ό.π., σ. 638.

13. Στο ίδιο, σ. 159.

14. Carl Schmitt, «Legalität und Legitimität», in: του ίδιου, *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924-1954. Materialien zu einer Verfassungslehre*, Berlin 1958, ιδίως σ. 340.

15. Στο ίδιο, σ. 311.

16. Βλ. σχετικά και τις σκέψεις του Mommsen, *Max Weber...*, ό.π., σ. 379 επ.

σμό, ο οποίος φαίνεται να μην έχει ανάγκη από καμιά περαιτέρω θεμελίωση και συνεπώς παράγει σχεδόν αναγκαστικά εξωτερικές συνέπειες, τις οποίες δεν μπορεί πλέον να ελέγξει. Έτσι φαίνεται να καθίσταται όλο και πιο αναχρονιστικό το να αναμένονται έστω και οι απλώς «ορθές» επιγνώσεις αποκλειστικά από την επιστήμη. Αντιθέτως διαπιστώνουμε ότι μετά την ικανότητα διατύπωσης αληθών αποφάνσεων τείνει να μετατοπισθεί προς «εξωεδαφικά πεδία» και η απλή «ειδημοσύνη» της επιστήμης.

2. Επιστήμη χωρίς γνωστικό προνόμιο: μετά την απώλεια της αλήθειας, χάνεται και το μονοπώλιο «ορθότητας»;

Για τον Weber η διάγνωση ήταν ακόμη σχετικά απλή: η ενότητα ενός ορθού Λόγου που -με καντιανή διατύπωση- περιλάμβανε την αλήθεια, την ηθική και την αισθητική κρίση, φαίνεται αμετάκλητα κατεστραμμένη. Η επιστήμη δεν μπορούσε να αποτολμήσει την αναγωγή σε «έσχατες αξίες» -και μόνον εκ του λόγου ότι οι διάφορες αξιακές σφαίρες είχαν αναπτύξει σκληρό ανταγωνισμό μεταξύ τους:

«Ο γερο Mill, τη φιλοσοφία του οποίου δεν θέλω να επαινέσω κατά τα λοιπά, αλλά στο σημείο αυτό έχει δίκαιο, λέει κάπου: Εάν εκκινεί κανείς από την εμπειρία, φθάνει στον πολυθεϊσμό. Πρόκειται για πεζή διατύπωση και ηχεί παράδοξα, ωστόσο υπάρχει αλήθεια σ' αυτή. Αν γνωρίζουμε κάτι, τότε το γνωρίζουμε σήμερα και πάλι: πως κάτι μπορεί να είναι ιερό όχι μόνον καίτοι δεν είναι ωραίο, αλλά επειδή και στο βαθμό που δεν είναι ωραίο... και ότι κάτι μπορεί να είναι ωραίο όχι μόνον καίτοι δεν είναι καλό, αλλά ως προς αυτό, λόγω του οποίου δεν είναι καλό, αυτό το γνωρίζουμε σήμερα και πάλι μετά τον Nietzsche και πριν το είχαμε δει να εμφανίζεται στα 'Fleurs du mal', όπως ονόμασε ο Baudelaire την ποιητική συλλογή του. Και ο καθένας γνωρίζει ότι κάτι μπορεί να είναι αληθές καίτοι δεν είναι και επειδή δεν είναι ωραίο και ιερό και καλό. Αλλά αυτές είναι απλώς οι στοιχειωδέστερες περιπτώσεις αυτού του αγώνα μεταξύ των θεών των επιμέρους τάξεων πραγμάτων και αξιών»¹⁷.

Αυτό το περίφημο απόσπασμα από την «Επιστήμη ως επάγγελμα» περιγράφει ένα είδος «αποξένωσης πρώτου βαθμού»: η επιστήμη δεν θα έχει πλέον στο ορατό μέλλον την «ικανότητα αλήθειας», διότι η αλήθεια έχει διασπασθεί σε διαφορετικές αξιακές σφαίρες. Παραμένει η δυνατότητά της να αναφέρεται στα αντικείμενα, η μεθοδολογική αυστηρότητα, η ορθότητα. - Σήμερα βρισκόμαστε ενδεχομένως και μπροστά σε μια «αποξένωση δεύτερου βαθμού». Όχι μόνον κατέστη προβληματική η «εξαντικειμενίκευση» της επι-

17. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ό.π., σ. 547.

στήμης, δεδομένου ότι λόγω ενδοεπιστημονικών μεθοδολογικών αντιπαραθέσεων η ικανότητα της επιστήμης να αναφέρεται στα αντικείμενα είχε την ίδια τύχη με τον «ορθό Λόγο» και την «αλήθεια» στο παρελθόν. Η ίδια η επιστήμη εκτίθεται σε διάβρωση. Το κατ' εξοχήν δικό της μονοπώλιο «ειδημοσύνης» έχει καταργηθεί¹⁸. Πράγματι υπάρχουν «ειδήμονες» και εκτός των επιστημονικών θεσμών και εγείρουν την αξίωση επιστημονικής επιχειρηματολογίας¹⁹. Και δικαιολογημένα, δεδομένου ότι η ειδημοσύνη των μη ειδικών αποτελεί προϊόν της ίδιας της επιστήμης.

Αυτή η «αποξένωση δεύτερου βαθμού» θα μπορούσε -κατά παράδοξο τρόπο- να οδηγήσει σε ένα είδος «επιστροφής του ορθού Λόγου σε νέο επίπεδο». Διότι πλέον δεν υφίσταται με αυστηρή έννοια κάποιο «Έξω»²⁰. Τα όρια έγιναν ρευστά. Μόνον με τεχνητό τρόπο μπορεί να περιορισθεί η επιστήμη σε ένα θεσμοποιημένο σύστημα, το οποίο θα λειτουργεί στο ειδικώς γι' αυτό διαμορφωμένο «πεδίο». Η επιστήμη είναι πλέον πανταχού παρούσα. Ακόμη και οι συνέπειες της παραδοσιακής λειτουργίας της έχουν «επιστημονικοποιηθεί». Η βεμπεριανή ρήση για τον «νέο πολυθεισμό» έπαψε να είναι επίκαιρη, διότι «ο αγώνας των απομυθοποιημένων θεών» δεν διεξάγεται πλέον «εκείθεν» της επιστήμης. Έχει καταστεί συστατικό τμήμα της. Αυτός ο αγώνας χάνει έτσι την αίγλη του ανεξέλεγκτου πεπρωμένου και καθίσταται δυνητικά προβλέψιμος. Αυτό σημαίνει όμως ότι η «αποξένωση δεύτερου βαθμού» δημιουργεί, παράλληλα με τους αναμφισβήτητους κινδύνους, και αξιόλογες νέες ευκαιρίες: α) η «διάχυση» της επιστήμης στην πρακτική εφαρμογή, την καθιστά αναμφίβολα πιο δεκτική σε επιλογές εκ των «έξω»²¹. Η δημοφιλής τα τελευταία χρόνια διάκριση μεταξύ θεμελιακής και εφαρμοσμένης έρευνας είναι χαρακτηριστική γι' αυτή τη διαδικασία. Φαίνεται ότι αποτελεί την τελευταία απόπειρα να διατηρηθεί με τεχνητό τρόπο η ερμητικότητα μιας «καθαρής» επιστημονικής λειτουργίας. Ματαιίως, διότι η λεγόμενη «θεμελιακή έρευνα» έχει προσβληθεί εδώ και καιρό από τον ίδιο ιό, όπως και η λεγόμενη «εφαρμοσμένη έρευνα». Ένα σημαντικό τμήμα των δραστηριοτήτων της δεν πραγματοποιείται στην «απομόνωση και ελευθερία» των ακαδημαϊκών θεσμών, αλλά σε ερευνητικά εργαστήρια του στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος. Και είναι πλήρως

18. Βλ. και Ulrich Beck, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt/M. 1986, σ. 226 επ.

19. Βλ. Wolfgang Bonss/Hans Hartmann, *Entzauberte Wissenschaft. Zur Relativität und Geltung soziologischer Forschung* (Soziale Welt, Sonderband 3), Göttingen 1985.

20. Βλ. και πάλι Beck, ό.π., σ. 272 επ.

21. Κατ' ακρίβειαν, αυτό το «έξω» είναι πλασματικό. Ωστόσο εξακολουθεί προφανώς και σήμερα να έχει σημασία από την επαγγελματική εσωτερική οπτική της επιστήμης.

υπολογίσιμος ο χρόνος για τη μετατροπή της θεωρούμενης ως μη χρησιμοθηρικής γνώσης σε συγκεκριμενοποιησιμες πιθανότητες εφαρμογής. β) Αλλά και η κριτική της επιστήμης δεν αποτελεί ενδοεπιστημονικό προνόμιο. Είναι πλέον νομιμοποιημένη και η «εκ των έξω» επιστημονική αμφισβήτηση της επιστήμης. Η δε κριτική κατά της επιστήμης δεν αφορά μόνον τα προβληματικά ζητήματα που εξακολουθούν να ορίζονται «εσωτερικά» με βάση κλάδους και ειδικότητες. Περιλαμβάνει κυρίως τη συνειδητή -ή εμφανώς απωθημένη- σχέση με τα κοινωνικά πλαίσια εφαρμογής και διαμορφώνει έτσι ένα νέο είδος επιστημονικής λογικής του αντικειμένου.

Ενόψει αυτών μπορεί ενδεχομένως να ενοποιηθεί και πάλι ένα καθοριστικό τμήμα των στοιχείων του «ορθού Λόγου» που, σύμφωνα με τη βεμπεριανή διάγνωση της νεωτερικότητας, είχαν αποχωρισθεί μεταξύ τους. Οι γνωστικές-εργαλειακές διαστάσεις δεν χωρίζονται πλέον για λόγους αρχής από τα ηθικά-πρακτικά πεδία. Η επιστήμη και η ηθική γίνονται δυνητικοί «αντισυμβαλλόμενοι» -με τρόπο που στρέφεται ρητά εναντίον της θέσης του Max Weber. Πράγματι, κατά τη διαδικασία διάχυσής της, η επιστήμη δεν έγινε μόνον πιο ευάλωτη στην κριτική, αλλά δυνητικά αύξησε και τις μαθησιακές ικανότητές της.

3. Το τέλος της επιστημονικής ερμητικότητας

Όλα αυτά δεν σημαίνουν βέβαια ότι βρισκόμαστε πλέον σε θέση να αναπτύξουμε μια πειστική «επιστημονική ηθική». Πιθανώς δε μια τέτοια αναζήτηση να οδηγούσε σε λάθος δρόμους²². Οι δυνατότητες κριτικής της επιστήμης φαίνεται μάλιστα να μην ενισχύονται από την εσωτερική αναστοχαστικότητα της παραδοσιακής λειτουργίας της επιστήμης, αλλά από την αύξηση του δυναμικού για επιστημονικό αναστοχασμό εκτός των επιστημονικών θεσμών που δημιουργήθηκαν από την κοινωνική εξέλιξη. Εκεί πράγματι φαίνεται να υπάρχει ένα πολύ καθαρότερο βλέμμα για τα πραγματικά προβλήματα απ' ό,τι στο εσωτερικό των υπερειδικευμένων επιστημονικών μηχανισμών. Η προσεκτική επαναπροσέγγιση των γνωστικών-εργαλειακών και των ηθικών-πρακτικών Λόγων θα μπορούσε μάλιστα να μετασχηματίσει εκ θεμελίων την οργάνωση της επιστήμης. Θα μπορούσε να καταστήσει σαφή την αναγκαιότητα για μια

22. Βλ. τις διαφωτιστικές αναπτύξεις του Hans Jorg Sandkühler, Rechte der Menschen und Moralität in der Wissenschaft -Humanismus, Wahrheit, Fortschritt, in: *Dialektik*, τ. 14, Köln 1987, σ. 27-58.

«κουνημένη» επιστήμη -με την ειρωνική δισημία αυτής της λέξης²³: η επιστήμη πρέπει να εγκαταλείψει τη μυωπική αυτάρκεια μιας ομάδας ειδικών που έχουν απομονωθεί ερμητικά από την κοινωνία και να αντιληφθεί τη μοιραία κατάσταση κηδεμόνευσης που της επιβάλλει το προνόμιο της ψευδοαυτάρκειας, πραγματικός σκοπός του οποίου δεν είναι παρά η ανοσοποίηση της επιστήμης απέναντι στις δραματικές παρεπόμενες συνέπειές της. «Κουνημένη» επιστήμη σημαίνει εδώ: να γίνει δεκτική σε εξωτερικά ερεθίσματα, ευαίσθητη και ταυτόχρονα ενοχλητική! Θα έπρεπε όμως να «κουνήσει» και την εστίαση της προσοχής της. Διότι δεν υπάρχει μια ουδέτερη απέναντι στα συμφέροντα, «καθαρή» επιστήμη. *Καμιά* επιστήμη δεν στερείται συνεπειών. Και αυτή η επίγνωση έγινε περισσότερο δραματική στη διαδικασία της νεωτερικότητας. Αυτό σημαίνει όμως και ότι οι επιστήμονες δεν μπορεί να θεωρηθούν αθώοι και αθώες για τις συνέπειες της εργασίας τους. Οι συνέπειες αυτές αποτελούν συστατικό τμήμα της επιστήμης τους -κυρίως όταν επιχειρούν να «απαλλάξουν» εκείνους που έχουν αποκτήσει την εξουσία χρήσης των αποτελεσμάτων της επιστημονικής εργασίας. Η επιστήμη *οφείλει* να συνυπολογίζει συστηματικά τις παρεπόμενες συνέπειές της, διότι διαφορετικά εκφυλίζεται σε έναν ανεύθυνο επιστημονισμό.

Αφού λοιπόν η επιστήμη ακολούθησε στη διάρκεια της διαδικασίας της νεωτερικότητας το δρόμο της «διπλής αποξένωσης», αφού απώλεσε όχι μόνον την «αλήθεια», αλλά ακόμη και την επαγγελματική αποκλειστικότητά της, αφού πρόδωσε πολύ συχνά την ύστερη επίγνωση του Γαλιλαίου ότι η επιστήμη οφείλει να ελαφρύνει τα βάρη της ανθρώπινης ύπαρξης, φαίνεται ότι έφτασε η στιγμή να επικεντρώσει τη δραστηριότητά της στην αντιμετώπιση των κινδύνων, στην πρόκληση των οποίων συνέβαλε η ίδια. Το βεμπεριανό αίτημα της αξιολογικής ουδετερότητας δεν μπορεί να βοηθήσει εν προκειμένω. Δεν επέλυσε την «κρίση της αναζήτησης της αλήθειας» και οπωσδήποτε δεν μπορεί να επιλύσει την κρίση της σύγχρονης γνώσης. Διότι η τελευταία δεν έχει σχέση μόνον με τα διαδικαστικά προβλήματα της παραγωγής γνώσεων, αλλά και με τα κοινωνικοηθικά *συγκείμενα* της γνώσης. Μας επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε εκ νέου μια αμφισημία της νεωτερικής γνώσης, η οποία είχε καταστεί κεντρικό ζήτημα ήδη στη διαφωτιστική κριτική της πρώτης γενιάς κριτικής θεωρίας της σχολής της Φρανκφούρτης.

23. Verrückt: η τρέχουσα σημασία της λέξης είναι «τρελός», ενώ η ετυμολογική της: «μετατοπισμένος», «κουνημένος» (ΣτΜ).